

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „ДОКТОР“**

**С ТЕМА: СПЕЦИАЛНОТО СРЕЩУ ВКЛЮЧАЩОТО
ОБРАЗОВАНИЕ В УЧИЛИЩЕ: ЕФЕКТИ ВЪРХУ ЛИЧНОСТТА И
СОЦИАЛНОТО ФУНКЦИОНИРАНЕ НА РОДИТЕЛИТЕ НА ДЕЦА
СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ**

Област на висшето образование: 3. Социални, правни и стопански науки и Национална сигурност.

Професионално направление: 3.2 Психология

Научна специалност: Педагогическа и възрастова психология

*Разработен във ЮЗУ „Неофит Рилски“, Философски факултет,
Катедра ”Психология”*

**Рецензент: проф. д-р Даниела Христова Тасевска, ВТУ
„Св. св. Кирил и Методий”, Философски факултет, Катедра
„Психология“.**

Кандидат/докторант: ВАСИЛИКИ КАРАКЕПЕЛИ

**Научен ръководител: доц. Иванка Асенова, ЮЗУ „Неофит
Рилски“, Философски факултет, Катедра ”Психология”.**

I. Кратки биографични данни за кандидата/докторанта.

Образователната подготовка и научното творчество на докторантката кореспондират с тематичната област на разработката. Полученото образование и допълнителните квалификации и обучения свидетелстват за траен интерес към проблемите в професията на учителите, в областта на

образованието, училищната диагностика, учебно-възпитателния процес.

Докторантката има участия и изследователски опит в международни прояви и научни форуми. Това е определило и изборът на проблематиката на дисертационното проучване.

Василики КАРАКЕПЕЛИ се обучава в докторска програма по Педагогическа и възрастова психология към катедра „Психология“, при Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, гр. Благоевград.

Предоставената за публичната защита документация свидетелства за нейната добросъвестност като обучаем. Докторантката е изпълнила всички задачи от индивидуалния си учебен план и успешно е положила докторантските си изпити.

По процедурата на докторантурата не се констатира нарушения от Правилника на ЮЗУ „Неофит Рилски“, както и по Закона за развитието на академичния състав. Дисертацията е обсъдена от хабилитирани преподаватели и е предложена за защита на заседание на катедра «Психология» при Философски факултет на ЮЗУ «Неофит Рилски», гр. Благоевград.

II. Характеристика на дисертацията и автореферата.

Темата на дисертационната разработка е с безспорна актуалност, както за Република Гърция, така и за нашата страна. Въпросите за характеристиките на родителите на децата със СОП търсят отговори, чрез които могат да се открият както възможностите за справяне с проблемите и ежедневните потребности на децата си, така и тревогите и страховете от включването им в обществото. По тази причина Василики

КАРАКЕПЕЛИ детерминира в своя дисертационен труд родителите на децата със СОП като специална група индивиди.

Този избор на проблематиката на дисертацията заслужава научна подкрепа и затова адмиравам автора за решимостта да извърши обстойно и задълбочено проучване в тази социално значима област.

Дисертацията е с класическа структура, разположена на 170 стандартни страници и съдържа увод, четири логически свързани глави, заключение, научни приноси, библиография и приложения. Приложенията обхващат 19 страници и допълват текстовото изложение. Използваната литература наброява 195 източници на латиница, релевантни на избраната проблематика. Резултатите са илюстрирани в 40 таблици, като тяхното представяне позволява да се осмисли предложената теоретико-интерпретативна проблематика.

В увода докторантката ни запознава обстойно и компетентно със историческото състояние на изследвания проблем в Република Гърция, като откроява и своята ясна позиция за дефиниране на ключовите за дисертационното изследване понятия (деца със СОП; родители на деца със СОП; включване на деца със СОП в образователната система), чрез което разкрива дълбочината на собствената си мотивация за разработването на труда.

Обектът, предметът и водещата хипотеза на теоретико-приложното изследване са прецизно формулирани и са релевантни на основната цел на дисертационния труд, а именно: да изследва психологическите и личностни характеристики на родителите на деца със СОП в широк регион на Гърция, в опит да установи възможни връзки между тези характеристики и различни фактори като вида на училището, в което детето учи (масово или специално

училище), полът на родителя и факта, че в семейството има дете със СОП.

След задълбоченото представяне на различните научни схващания за концепта **„родители на деца със СОП“**, в параграф първи на глава първа от дисертационния труд Василики КАРАКЕПЕЛИ преминава към изясняване на същността на медицинските нужди на децата със СОП, с фокус върху формите на интегрираната образователна среда и на водещите нагласи на родителската общност по отношение на включването на децата им в образователната среда на класната стая.

Анализът в тази част на изложението е многоаспектен и в контекста на идентифициране ролята на семейната система върху образователното развитие на дете със СОП, посредством детерминиране на най-утвърдените възгледи на родителите на деца със СОП за приобщаващото образование. Разпознати са копинг-стратегии, чрез които родителите успешно посрещат и задоволяват социалните, медицинските и когнитивните потребности на своите деца.

Като цяло в глава първа впечатлява осъщественият от авторката плавен преход от общо към частно-научно знание. Тази констатация е свидетелство за нейните развити аналитични способности и за компетентностите ѝ за интерпретиране на научен текст и за аргументиране на собствената позиция, която може да се проследи във всяка подглава от разработката.

В резултат на извършения в глава първа теоретичен преглед Василики КАРАКЕПЕЛИ логически отвежда изложението в **глава втора** (с. 60-73) към дизайна на своята експериментална програма.

Сама по себе си втората глава на дисертационния труд представлява приложната част на изследването, като в нея са

посочени ясно, конкретно и изчерпателно целите и хипотезите, измеренията на експерименталното проектиране, обектът и предметът на изследване. Оползотворяването на изследователската цел е ранжирано в четири работни хипотези, които позволяват да се индивидуализират личностните диспозиции на включените в експерименталната програма изследвани лица и да се открие взаимосвързката им с определени копинг-стратегии.

Като извадка обхватът на изследването ангажира както следва:

1. Сто и пет (105) гръцки семейства (105 майки и 105 бащи на възраст между 30 и 60 години;
2. Изследваните лица са на средна възраст = 47.41, SD = 8.71) с дете със СОП доброволно участваха в настоящото изследване.
3. Изследваните лица са биологични родители на дете с увреждания.
4. Детето със СОП на 65 от семействата (61.9% от общата извадка) се обучава в масово училище (включващо образование).
5. Детето със СОП на останалите 40 семейства (38.1% от общата извадка) се обучава във специално училище.
6. Участниците в експерименталната група са жители на различни градове и села в Северна Гърция, като по-голямата част бяха от големите градове в района като Солун (както може да се очаква, предвид гъстотата на населението).
7. Контролната група е съставена от 30 семейства (30 майки и 30 бащи на възраст между 30 и 60 години; Ср. възраст = 42.51, SD = 9.02) с дете без СОП, което учи в училище, прилагащо приобщаващо образование.

Подробно са представени възрастовите и статусните характеристики на изследваните лица, а разнообразният и адекватно подбран инструментариум (*Личностен въпросник на Айзенк; Тест за тревожност на Спилбъргър; Тест за копинг-стратегии; Тест за афилиация*) гарантира обективността на получените данни и очертава една много подробна картина от проведеното изследване.

Третата глава (с. 74-127), озаглавена „Анализ на резултатите“, представлява анализиране на получените данни от проведеното експериментално изследване. Достигнатите от автора обобщения, изводи и препоръки представляват солиден изследователски масив. Те са релевантни на заложените цел и задачи, и на потенциала на избрания методически инструментариум.

Надеждността на данните е подкрепена от комплексния характер на изследването, от въведените скали за оценка, от съвременните методи за дескриптивна статистическа оценка. Резултатите са представени в последователност и са коментирани в дълбочина, което е белег за проява на научна съвест у един млад учен. Изводите не надхвърлят постигнатите резултати и са окачествени от самия автор като предпоставка и солидна основа за бъдещи изследвания. Въведените в експерименталната програма диференциални характеристики като личностни диспозиции, полови различия, възрастови различия, родителски профил на изследваните лица обогатяват в съдържателно отношение сравнителния анализ на получените резултати.

Ето защо моята първа препоръка към докторантката е да продължи изследователската си работа в избраната от нея област

и да предложи модел за развитие на продуктивни стратегии при родители на деца със СОП.

На второ място насърчавам Василики КАРАКЕПЕЛИ, направеното изследване да бъде разпространено чрез издаването му в книжно тяло, защото изведените от нея обобщения на поставените в дисертацията изследователски въпроси могат да послужат за създаване на стратегия за превенция и профилактика на стреса сред родителите на деца със СОП.

Приемам изцяло хода на дискусиата в глава четвърта (с. 127-137). Напълно адекватни са констатациите на докторантката, че семействата с дете със СОП имат по-високо ниво на стрес и различни копинг-поведения, в сравнение със семействата, които нямат дете със СОП. Правилно Василики КАРАКЕПЕЛИ отбелязва, че бащите, демонстрират тенденцията към социално оттегляне, липса на реципрочна комуникация, специални интереси и егоцентричност, в сравнение с бащите на типично развиващите се деца.

Обективно установените и детайлно анализирани копинги на родителите на деца със СОП презентират по безспорен начин добрите умения на докторантката за идентифициране на съществуващата стигма спрямо децата със СОП и техните семейства.

Представените в четвърта глава ИЗВОДИ са в достатъчна степен обобщаващи и ориентират към психологическа практическа работа за подобряване на взаимодействието на специалистите с родителите на деца със СОП по отношение на редуциране на стреса и използване на копинг-стратегия, която позволява на личността да запази своето благополучие, с оглед изпълнение на социализационната си родителска функция.

ОБОБЩЕНИЕ НА КАЧЕСТВАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд е оригинален, иновативен, задълбочен – като проблемна област, като реализирано теоретично и експериментално изследване. Ясното и прецизно формулиране на изследователския интерес го прави конкретен и в същото време – с висока степен на приложимост и в други сходни на образователната сфера проблеми.

Експерименталното изследване е построено съобразно добрите традиции на експерименталната психологическа работа, подобрите методики са валидни за събиране и обработка на информацията. Използваният език е четивен и разкрива високата психологическа грамотност на докторантката.

Презентираните в дисертационния труд теоретични постановки и добре аргументираните изводи са сериозно основание за преосмисляне на генезиса и актуалните затруднения на родителите на деца със СОП, в контекста на приобщаването им в образователната среда. Те са основание да се търсят специализирани подходи за психосоциална работа с тези семейства за обучение в индивидуализирани копинг-стратегии.

III. Научни приноси

Дисертационният труд съдържа приносни моменти, които са определени и разписани в автореферата на дисертацията на Василики КАРАКЕПЕЛИ. Приемам ги и ги коментирам по следния начин:

- ***Новост за науката:***

Направен е задълбочен психологически анализ на водещи теоретични обяснителни модели за генезиса, факторите и

водещите нагласи, които са причина за негативни нагласи сред родителите на деца със СОП.

Същевременно, авторката аргументира научно своите интерпретации, като е разработила експериментална програма, чийто резултативен масив внася нужната конкретика, а направените изводи позволяват да се детерминират личностовите особености на родителите на деца със СОП, които усложняват включването на децата с увреждания в образователната среда.

- ***Новост за практиката:***

Разкрити са диференциални характеристики на родителите на деца със СОП като е приложен адекватен методологически инструментариум на изследване, който прави резултатите и последвалите анализи валидни за конкретната практика, но и с възможности за пренасянето им в други сходни сфери – здравни, социални и всички онези, които са свързани с професии от типа „човек-човек“. Продължителността на изследването, дълбочината и обхватността му са сериозна заявка за основа, върху която е напълно възможно да се изградят профилактични програми, превантивни модели, разнообразни форми на обучение за усвояване на работещи копинг-стратегии от страна на изследваната група.

- ***Обогатяване на методологията:***

Разработен е комплексен модел за изследване на личностни характеристики и копинг-стратегии на родители на деца със СОП, който се отличава с последователност и възможности да се анализират различни корелации и да се прилага като лонгитюдно изследване за проследяване на промените в начина на проява на

изследваните феномени. Всичко това води може да послужи за създаване на подходящ копинг-механизъм за родители на деца със СОП.

IV. Критични бележки и препоръки.

Представените публикации и участия в научни форуми съответстват на количествените и качествените изисквания за присъждане на образователната и научната степен "доктор" /4 бр./.

Те са допълнителен аргумент, потвърждаващ научно-изследователските компетентности на Василики КАРАКЕПЕЛИ. Всички публикации са издадени в периода на обучението ѝ в докторантура, което е белег за задълбочена работа по дисертацията.

V. Заключение.

Като имам предвид теоретичните приноси и практико-приложната стойност на представения за рецензиране дисертационен труд, считам, че разработката съответства на възприетия в България стандарт, защото покрива необходимите законови изисквания за научен труд. Затова убедено препоръчвам на научното жури да гласува за присъждане на образователната и научна степен "доктор" в 3.2. Психология /Педагогическа и възрастова психология/ на Василики КАРАКЕПЕЛИ.

24. 03. 2019 г.

В. Търново

Рецензент:

Проф. д-р Д. Тасевска